

Hansruedi Müller
Turizam i ekologija

Naslov izvornika
Hansruedi Müller
Tourismus und Ökologie
Wechselwirkungen und Handlungsfelder
R. Oldenbourg Verlag München Wien, 2003.

Copyright hrvatskog izdanja
MASMEDIA d.o.o.
Ulica baruna Trenka 13, Zagreb
www.masmedia.hr

Za nakladnika
Stjepan Andrašić

Biblioteka
Turizam

Urednik
Prof. dr. sc. Darko Prebežac

Stručni konzultant
Slaven Ravlić

Suradnica na tekstu
Mr. sc. Kristina Bučar

Proizvodnja
Vjeran Andrašić

Lektura
Antonija Jurčić

Kazalo pojmova
Marija Geiger

Računalna priprema teksta
IdeaLab, Danko Gnjidić

Marketing u zemlji i inozemstvu
Global media marketing, Zagreb

Tisak
Grafički zavod hrvatske, Zagreb

Hansruedi Müller

Turizam i ekologija

Povezanost i područja
djelovanja

Prijevod
Jasenska Kosanović

MASMEDIA
2004, Zagreb

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Zagreb

UDK 338.48:504
504.03:338.48

MUELLER, Hansruedi
Turizam i ekologija / Hansruedi Mueller
; prijevod s njemačkoga Jasenka Kosanović.
- Zagreb : Masmedia, 2004.

Prijevod djela: Tourismus und Ekologie. -
Bibliografija.

ISBN 953-157-456-1

I. Turizam -- Ekološki aspekti

440512085

Sadržaj

UMJESTO PREDGOVORA - ulomak iz "Geinog novog ruha"	11
ZAHVALA	13
UVOD	15
I. OSNOVE	17
1. Značenje prirode za slobodno vrijeme i turizam	18
1.1. Povijesni pregled	18
1.2. Aktualno značenje prirode za slobodno vrijeme i turizam	19
1.3. Onečišćenje prirode uslijed slobodnog vremena i turizma	20
1.4. Povratno djelovanje na slobodno vrijeme i turizam	22
2. Umreženo mišljenje	23
2.1. Potreba za umreženim mišljenjem	23
2.2. Uvod u teoriju sustava	24
2.3. Mrežni dijagram	28
2.4. Matrica umreženosti	29
2.5. Statički strukturni modeli	32
2.6. Dinamički modeli	34
2.6.1. Turizam kao generator rasta	34
2.6.2. Dinamički modeli simulacije	34
3. Pojam ekologije	39
3.1. Općenito objašnjenje pojma	31
3.2. Ekologija i djelovanje	40
3.3. Održivi razvoj	42
3.4. Mjerljivost održivog razvoja	46
II. OKVIRNI UVJETI	49
4. Krizna žarišta u odnosima čovjeka i okoliša	50
5. Čovjek i društvo	54
5.1. Etički i psihološki aspekti odnosa prema okolišu	54
5.1.1. Ekološki problemi i etika	54
5.1.2. Ekološka svijest	55
5.1.3. Protuslovlje između ekološke svijesti i ekološkog ponašanja	56
5.1.4. Ekološka svijest i ekološko ponašanje u turizmu ..	57

5.2. Socijalni i ekonomski aspekti ekološkog ponašanja	59
5.2.1. Socijalni aspekti	59
5.2.2. Ekonomski aspekti	61
5.3. Spoznajno nesuglasje glede ponašanja prema okolišu . .	62
6. Naselje i promet	65
6.1. Naselje	65
6.1.1. Razvoj naselja i korištenje površina	65
6.1.2. Povezanost slobodnog vremena/turizma s razvojem naselja	67
6.2. Promet	69
6.2.1. Mobilnost i promet	69
6.2.2. Razvoj prometa i ponašanje u prometu	70
6.2.3. Svrha prometa	71
6.2.4. Zagađivanje okoliša zbog prometa	72
6.2.5. Slobodno vrijeme/turizam i promet	74
7. Poljoprivreda i industrija	77
7.1. Poljoprivreda	77
7.1.1. Zagađivanje okoliša zbog poljoprivrede	77
7.1.2. Poljoprivreda i turizam u alpskom prostoru	78
7.1.2.1. Komplementarni odnosi turizma i planinske poljoprivrede	79
7.1.2.2. Konkurentski odnosi turizma i poljoprivrede	80
7.1.2.3. Zaključci za turizam	82
7.2. Industrija	84
7.2.1. Industrijalizacija kao omogućavanje godišnjih odmora i putovanja	84
7.2.2. Turizam kao industrija	85
III. UZAJAMNO DJELOVANJE TURIZMA I OKOLIŠA . . 87	
8. Krajolik i tlo	88
8.1. Osnove	88
8.2. Značenje krajolika za turizam	91
8.3. Vrednovanje krajolika	92
8.4. Oštećenje krajolika uslijed turizma	96
8.4.1. Trošenje zemljišta	96
8.4.2. Izgled krajolika	99
8.4.2.1. Arhitektura	99
8.4.2.2. Tereni za korištenje slobodnog vremena izvan naselja	101
8.5. Povratno djelovanje uništavanja krajolika na turizam . .	102
9. Flora i fauna (biološka raznolikost)	104
9.1. Osnove	104

9.1.1. Flora	104
9.1.2. Fauna	104
9.2. Značenje flore i faune za slobodno vrijeme i turizam ...	105
9.3. Učinci slobodnog vremena i turizma na floru i faunu ...	105
9.3.1. Infrastruktura specifična za turizam i slobodno vrijeme	105
9.3.1.1. Specijalna prijevozna sredstva za turiste	106
9.3.1.2. Skijaške staze	106
9.3.1.3. Luke s pripadnim objektima	107
9.3.1.4. Zabavni parkovi, zelene površine, sportski tereni	108
9.3.2. Specifične aktivnosti vezane uz turizam i slobodno vrijeme	108
9.3.2.1. Alpsko skijanje	109
9.3.2.2. Vodeni sportovi	110
9.3.2.3. Paragliding	111
9.3.2.4. Trendovski sportovi	112
9.4. Ekskurs: zaštita cretova i turizam	114
9.4.1.1. Potencijalna opasnost od turizma ...	115
9.4.1.2. Pravne mogućnosti	117
9.5. Ekskurs: Šuma i turizam	119
9.5.1. Značenje šume za turizam	119
9.5.2. "Novovrsne šumske" štete (umiranje šume) ...	120
9.5.3. Umreženost turizma i šume	124
9.5.4. Glavni problemi šumskih šteta iz perspektive turista	125
10. Zrak	129
10.1. Osnove	129
10.2. Značenje zraka za slobodno vrijeme i turizam	129
10.3. Onečišćenje zraka zbog slobodnog vremena i turizma ..	130
10.3.1. Smještaj	130
10.3.2. Cestovni promet potaknut slobodnim vremenom i turizmom	131
10.3.3. Izvancestovni sektor	131
10.3.4. Zračni promet u turizmu	132
10.4. Povratno djelovanje na turizam	133
11. Voda	134
11.1. Osnove	134
11.2. Značenje vode za slobodno vrijeme i turizam	135
11.3. Utjecaji turizma na vodu	135
11.3.1. Turizam i onečišćenje vode	135
11.3.2. Turizam i potrošnja vode	136

11.3.2.1. Bazeni, parkovi, tereni za golf	137
11.3.2.2. Sukobi oko vode	138
11.3.2.3. Uređaji za proizvodnju umjetnog snijega	138
11.4. Povratno djelovanje na turizam	139
12. Klima	141
12.1. Osnove	141
12.2. Učinci turizma na klimu	144
12.3. Povratno djelovanje klimatskih promjena na turizam	145
12.3.1. Pomicanje granice snijega prema većim visinama	145
12.3.2. Otapanje ledenjaka	146
12.3.3. Otapanje trajno smrznutog tla	147
12.3.4. Pomicanje granice magle naviše	147
12.3.5. Učestalost ekstremnih vremenskih prilika	147
12.3.6. Promjena flore i faune	148
12.3.7. Podizanje razine mora	148
IV. KLJUČNI EKOLOŠKI ČIMBENICI	149
13. Energija	150
13.1. Osnove	150
13.2. Potrošnja energije u turizmu	151
13.2.1. Zračni promet	151
13.2.2. Potrošnja energije zbog turizma u Švicarskoj	154
13.3. Povratno djelovanje na turizam	155
14. Otpad	157
14.1. Osnove	157
14.2. Slobodno vrijeme i turizam kao uzročnici otpada	158
14.2.1. Smještaj i prehrana	158
14.2.2. Velike priredbe	160
14.2.3. Industrija sportskih potrepština	161
14.2.4. Tuoperatori	162
14.2.5. Zrakoplovne kompanije	162
14.3. Povratno djelovanje na turizam	163
14.3.1. Ostavljanje otpada	163
14.3.2. Zbrinjavanje otpada	164
V. PODRUČJA AKTIVNOSTI	165
15. Menadžment	166
15.1. Pojmovi	166
15.2. Poslovna etika	167
15.3. Obrasci razmišljanja rukovodećeg osoblja u sklopu poslovnog morala poduzeća	170

15.4. Dimenzije ekološkog menadžmenta	172
15.5. Sustav ekološkog menadžmenta	175
15.6. Ekološki marketing	180
15.7. Ekološki znak za kvalitetu	181
15.8. Energetska bilanca transporta	184
15.8.1. Davanje legitimnosti energetske bilanci transporta	184
15.8.2. Osnovice za izračun i rezultati	185
15.8.3. Zaključak	187
15.9. Aktualna situacija i provedba	188
16. Politika	192
16.1. Prostorno planiranje	192
16.1.1. Pojam i cilj prostornog planiranja	193
16.1.2. Instrumenti prostornog planiranja u Švicarskoj	193
16.1.3. Prostorno planiranje i turizam	195
16.1.4. Revizija Zakona o prostornom planiranju ...	197
16.2. Prometna politika	198
16.2.1. Promet i prometna politika	198
16.2.2. Instrumenti i mjere ekološki odgovorne prometne politike	199
16.3. Provjera ekološke neškodljivosti prometne politike ..	204
16.3.1. Osnova, svrha	204
16.3.2. Tijek i sudionici	205
16.3.3. Objekti koji podliježu provjeri ekološke neškodljivosti	206
16.3.4. Prednosti i nedostaci provjere ekološke neškodljivosti	207
16.4. Regionalna politika: Interreg i Regio Plus	208
16.4.1. Interreg III	208
16.4.2. Regio Plus	208
16.5. Ekološki ciljevi nacionalnih politika turizma	209
16.6. Politika nevladinih organizacija	214
17. Načela turističkog razvoja koji ima budućnost	216
17.1. Agenda 21 – Rio +	216
17.2. Povelja o ekološki prihvatljivom turizmu	218
17.3. Konvencija o Alpama	221
17.4. Uvidavni turizam	223
VI. ISTRAŽIVANJE U TURIZMU	227
18. Stanje u istraživanju i nove paradigme	228
18.1. Snimka stanja i procjena potrebe za istraživanjem ...	228
18.2. Nove paradigme u istraživanju	230

Popis pojmova	235
Popis ilustracija	239
Popis literature	243
Pogovor (Darko Prebežac)	260

Umjesto predgovora

(Znatno skraćeni izvadak iz predavanja "Geino novo ruho" koje je Micky Remann održao u Todtmossu 1990., povodom konferencije "Obrisi i perspektive kulture u ekološkom okviru").

Rusty Schweickhart jedan je od astronauta koji su 1969. u sastavu misije Apollo 9 letjeli u svemir.

Samim time bio je turist i imao je zadatak u uvjetima bestežinskog stanja testirati životnu naprtnjaču, s kojom bi se sljedeća misija trebala spustiti na Mjesec. Igrom slučaja, ukazala mu se prilika da Zemljin ekološki sustav vidi i preispita sa sasvim druge strane.

Rustya Schweickharta poslali su iz kapsule vezanog samo "psećom uzicom". Posada kapsule očajnički je pokušavala uključiti kameru. No, nešto je zapelo. Kompjutorski se program zablokirao. U kontrolnom centru u Houstonu već su postali nervozni. Cijeli program Apollo ovisio je o tome da sada naprave važne snimke i provedu važna ispitivanja. Rusty Schweickhart nije kretao jer je morao čekati signal. Pitao se, što mu je činiti. Vidio je Plavi planet, vidio je fraktalne udoline Himalaje, snijegom prekrivene planine i oblake, koji su se jedni oko drugih vrzmali u kaotičnim, biopoetičnim oblicima i shvatio - sasvim u suprotnosti s onim što je bilo njegov sljedeći zadatak - ova je Zemlja živo biće.

Rusty Schweickhart je kasnije rekao da je vječno zahvalan činjenici što je bio prva nezaposlena osoba u svemiru jer mu je ova kratka nezaposlenost bila dostatna da dramatično promijeni svoju osobnu percepciju o tome što jest i što čini. Kad se vratio na Zemlju, u srcu je nosio živu sliku Plavog planeta.

Rusty Schweickhart je na konferenciji u Budimpešti utemeljio novi mit o Gei, majci Zemlji. Pred šezdeset astronauta iz cijelog svijeta rekao je da ima dojam kako je Gea zaslužila svoje ime jer da je majka u pravom smislu riječi i da se nalazi u procesu reprodukcije. Ona se porađa! Jer ako je Gea živo biće - a čini se da se u tome svi slažu - tada nedostaje samo nešto, čime se odlikuju živa bića: mora se razmnožavati jer živa bića koja se ne razmnožavaju to i nisu. Kako to ona čini? Nitko ne zna. No, ipak se vrijedi pozabaviti tom mišlju. Svako rođenje je prirodan, ali izvanredan, dapače, katastrofičan događaj. Postoji, međutim, razlika, fiksiramo li svoj pogled na simptome ili promatramo cilj ovog procesa. Rusty Schweickhart je rekao da živimo u neznanju obzirom na činjenicu da je rađanje ono što Geu u ovom trenu tako dramatično zaokuplja. Kod mnogih živih bića koja su tik pred po-

radanjem, može se primijetiti ekstreman rast potrebe za energijom. Oslobađaju se štetne tvari koje se fizičkim sredstvima jedva mogu ukloniti. Ni kod Gee to nije drukčije.

Što znači da se živi planet razmnožava, vjerojatno si ne možemo predstaviti. Ipak, moramo prevaliti i zadnji korak hipoteze o Gei i pokušati si predočiti ono nemoguće – porođaj - jer bi nam se, inače, moglo dogoditi da svojom ignorancijom prouzročimo dolazak mrtvorodenčeta na svijet. Možemo si, štoviše, dopustiti da ne znamo što Gea namjerava jer biće s nekoliko milijardi godina na grbači zna više od nas, koji ovuda bauljamo tek nekoliko desetaka godina kontinuirane svijesti. Mi možemo znati upravo onoliko, koliko nam ona to dopusti.

Ako bismo se, dakle, mogli složiti oko toga da Gea rađa, iz toga bi proizašao jasan zahtjev: zaštita trudnice Zemlje! Njezinu trudnoću, međutim, možemo čuvati samo ako se smatramo simbiotima, a ne pukim korisnicima. Moramo, dakle, naći način kako ćemo od parazita postati simbioanti. Nije to lako jer zahtijeva radikalnu promjenu onoga što smo i čime se smatramo. Treba poći od toga da Gea voli takva stvorenja, koja će iz gliba izaći tako da sama sebe izvuku držeći se za vlastitu kosu.

Još jedno razmišljanje na kraju: ako Gea živi, ako je rođena, ako sama rađa, metaforički ili uistinu, tada je jasno da će jednog dana i umrijeti. Na sreću, znamo da se ne umire trenutačno, čim se pomisli na smrt. Znamo, također, da nerazmišljanje o smrti ne donosi vječni život. I Gea ima nepredvidivo pravo na smrt. Pri svoj našoj dobroj volji, pri svem našem angažmanu oko života ovo ne smijemo previdjeti jer to ne bi bilo u skladu s onime što znamo o životu.

Misao da majka Zemlja rađa je nova. Je li stoga apsurdna? Nalazimo se u situaciji da tehnološki pritišćemo po gasu, a mitološki gledamo u retrovizor. Stvarne probleme percipiramo tek onda kad se pojave u prošlosti. William James je o tome jednom rekao: "Na početku svi kažu da je apsurdno, a na kraju kažu da su to cijelo vrijeme znali". Osobina je novoga da prije nije postojalo.

Micky Remann

Zahvala

Mnogi su pripomogli objavljivanju ove knjige. Od sveg srca se želim zahvaliti svojim suradnicima i suradnicama, Martinu Flügelu za obradu osnova, Katrin Peter za aktualizaciju nebrojenih podataka, a također i Sabini Hosmann za brižljivu obradu ilustracija i zahtjevno oblikovanje knjige. Posebnu zahvalnost dugujem Renati Wildhaber koja je knjigu pregledala. Konačno, želim se zahvaliti svima onima od kojih sam, citirajući ih kako dolikuje, posudio ponešto iz njihove duhovne riznice. Namjera mi je bila ne samo korektno navesti njihove misli, nego ih interpretirati, prenijeti na turizam i dalje ih razvijati. Nadam se da mi je to uspjelo!

S ciljem jezične jednostavnosti i lakše čitljivosti teksta odustali smo od istovremene upotrebe ženskog i muškog oblika. U svakom slučaju, upotrijebljeni oblik uključuje oba roda.

Ovu knjigu želim posvetiti svima onima koji koračaju putem ekološke i društvene odgovornosti, koji teže održivom razvoju - na osobnom, poslovnom i političkom planu. Nadam se da će ih biti mnogo!

Bern, u prosincu 2002., Hansruedi Müller

Uvod

U razgovorima o godišnjem odmoru i putovanjima stalno se pojavljuju izrazi kao što su "najdragocjeniji dani u godini", "desert godine" ili "najpopularniji oblik sreće". Poznato je da turizam svojim ritualnim, utopijskim i pluralističkim karakterom bitno doprinosi podržavanju kulturnog identiteta. Pa ipak, turizam je sve češće na udaru kritike. Novo je da kritizirani čuje kritiku, razumije i uzima je ozbiljno. Ne radi se o više o elitnoj kritici koja se jednostavno okreće protiv masovnog turizma, ili o ideološkoj kritici koja paušalno preispituje motive za bijeg turista ili o zelenoj kritici koja uporno javno žigoše svaku posljedicu turizma na prirodni okoliš.

Kritika, kakva je danas u prvom planu, izražava nelagodu onih koje turizam pogađa, a odnosi se prije svega na dinamične sile turističkog razvoja iz perspektive ciljnih područja. Razumni turistički radnici i sami su primijetili da se granice kvantitativnog razvoja mogu sve jasnije vidjeti i osjetiti.

Mnogima od nas sve je jasnije da životni stil koji podrazumijevamo ne može postati univerzalnim, a to znači da ne može opstati u budućnosti. Kad bi si, na primjer, ljudi u Indiji priuštili mobilnost kakvu mi imamo, za manje od deset godina potrošile bi se svjetske rezerve nafte. Mnoge su prijetnje postale globalne. "Misli globalno, djeluj lokalno", glasi parola. A višestruke dodirne točke s turizmom, brojna uzajamna djelovanja između ekoloških, političkih, gospodarskih i društvenih promjena i turističkog razvoja postala su sve izrazitija.

Počevši od Ria 1992. stalno se, uz pomoć velikih konferencija, otkrivaju globalni ekološki problemi i njihova povezanost s proizvodnjom, mobilnošću i potrošnjom i o njima se diskutira u širokoj javnosti. Prave se nacrti "političkih Marshallovih planova u svrhu ravnoteže" (Al Gore, 1992.) i globalnih poduzetničkih perspektiva za razvoj okoliša (Schmidheiny, 1992.). U svim je ovim dokumentima vidljivo da je ekološki zaokret u industrijaliziranim zemljama jednako tako važan kao i smanjenje prirasta stanovništva u zemljama Trećeg svijeta. Pritom se smatra da je ekološki zaokret u zemljama Sjevera lakše provediv nego humane mjere demografske politika u zemljama Juga.

Nakon svih ovih studija, konferencija i publikacija današnja je generacija stavljena u osjetljivu poziciju jer mi za sebe više ne možemo reći - "nismo znali". Posljedice našeg činjenja i naših propusta postale su predvidive. Jost Krippendorf (1993., str. 30.) napisao je jednom: "Gospodine, ne oprostite im jer vrlo dobro znaju što čine."

Ovom se publikacijom želi pokušati prikazati današnje, za turizam relevantno znanje o ekološkoj kompleksnosti i iz njega izvesti općenita načela o ponašanju s ciljem održivog razvoja turizma. U prvom planu stoji generacijska tolerancija, tj. današnjim djelovanjem ne smiju se u znatnoj mjeri ograničiti opcije budućih generacija. Radi se dakle o tome, da stečena sloboda putovanja, kao najpopularniji oblik sreće, bude moguća i za naše unuke i o tome da turizam kao temelj blagostanja i kulturnog identiteta mnogih regija s ponosom ostavimo u nasljedstvo svojim unucima. To će, međutim, biti moguće samo ukoliko svoj prirodni okoliš očuvamo i održimo dostojnim života i bogatim doživljajima. Pretpostavka za to je ekološki zaokret. Ovim je jasno da je naš pristup doduše antropozofski, ali da odgovornost prema okolišu u njemu igra središnju ulogu.

I. OSNOVE

1. ZNAČENJE PRIRODE ZA SLOBODNO VRIJEME I TURIZAM
2. UMREŽENO MIŠLJENJE
3. POJAM EKOLOGIJE

1. Značenje prirode za slobodno vrijeme i turizam

1.1. Povijesni pregled

Strah čovjeka od netaknute prirode stari je fenomen. Koliko god da su ljudi sami sebe smatrali dijelom prirode, nije im padalo na pamet izlagati se opasnostima i strahotama mora i planina. Samo onaj tko je na to bio prisiljen iz vojničkih, administrativnih ili komercijalnih razloga, upućivao bi se u ta negostoljubiva područja. Na ovu opću procjenu navedezalo bi se i estetsko vrednovanje, koje bi po analogiji ispadalo negativno (Spode, 1987., str. 3.).

Na primjeru Alpa vidljivo je kako su se ljudske predodžbe i stav prema prirodi mijenjali tijekom vremena. Dugo vremena putnici uopće nisu spominjali alpski prostor ili su ga spominjali u negativnom kontekstu. Luther u svom Dnevniku putovanja u Rim, primjerice, ni jedan jedini put ne spominje prelazak preko Alpa. Dvoranin Julius Bernhard von Rohr pisao je godine 1739. o Gornjem Harzu, za koji kaže: "... da ima pomalo mračni, divlji, zastrašujući i neugodan izgled. U nekim mjestima iznad sebe ne vidiš ništa osim neba, a oko sebe strašne planine i provalije." (citat prema Spodeu, 1987., str 3-4.)

Već od početka 14. st. u literaturi je, doduše, bilo pojedinačnih pozitivnih izjava o planinama, odnosno Alpama (Petrarca, Konrad Gesner). One su, međutim, došle prerano, a da bi mogle šire utjecati na promjenu mišljenja. Promjena mišljenja o Alpama započela je tek u 18. st. Začetnikom se može smatrati Albrecht von Haller, sa svojom poučnom pjesmom o Alpama. Ova je pjesma izrazila potpuno novo oduševljenje prirodom koje je u osobi Jean-Jaquesa Rousseaua našlo svoga najistaknutijeg zagovornika i brzo se proširilo.

Širenje ideje "povratka prirodi" u vezi je s daljnjim razvitkom društva. S jedne strane, prirodne su znanosti pomagale u razumijevanju dotad neshvatljivih, a time i opasnih događanja u prirodi. Uz to je tehnika ljude dovela u položaj da se smatraju gospodarima prirode. Tek gubitkom mističnog i opasnog, skidanjem čarolije s prirode, omogućeno je stvaranje pozitivnog vrednovanja prirode.

S druge strane, mladi su ljudi društveni i ekonomski razvitak, koji je vodio k racionalnom življenju, doživljavali kao ograničavajući faktor. Tako su mnogi mladi pripadnici plemstva, ali i građanski sinovi iz Engleske i Njemačke putovali u svijet planina, nekad smatran negostoljubivim i zastrašujućim, kako bi tamo tražili prirodu (Spode, 1987., str. 5.).

Kako Haller tako i Rousseau suprotstavljali su prirodu planinskog svijeta nemoralu i luksuzu gradova. Prema Halleru, samo je u planinama istinski, prirodni život. Ovaj je moralni apel doveo do toga da su

boravci u Alpama postali dio studijskih putovanja mladih ljudi, kao što su to nekad bili boravci u kulturnim središtima Francuske i Italije (Opaschowski, 1989., str. 66.).

Sljedeći korak u turističkom osvajanju Alpa uslijedio je uz pomoć alpinizma. Različiti izvještaji o osvajanju vrhunaca zamijenili su dotadašnja istraživanja planina, motivirana prirodnim znanostima. Strahote planinskog svijeta pretvorile su se u divljenje i radost. Tako se alpski turizam počeo pretvarati u masovni fenomen. Već je 1823. Englez Leslie Stephen u svojoj knjizi "The playground of Europe" upozorio da bi se alpski krajolik uslijed "vojske planinara i sightseeing-turista mogao pretvoriti u igralište i pješačku zonu, u turističko sastajalište Europe" (Opaschowski, 1985., str. 6.).

Izgradnja infrastrukture za željeznički, cestovni i kasnije zračni promet, kao i gospodarski bum XX. stoljeća dodatno su doprinijeli da se ovo proročanstvo u velikoj mjeri obistini. S jedne strane, i najudaljenija su područja postala dostupna, s druge strane putovanja u odabrane centre pretvorila su se u masovni fenomen. Zahvaljujući najnovijem razvitku rada, slobodnog vremena i stanovanja, ljudima su pruženi i motivi i sredstva za razvoj u prirodnim prostorima.

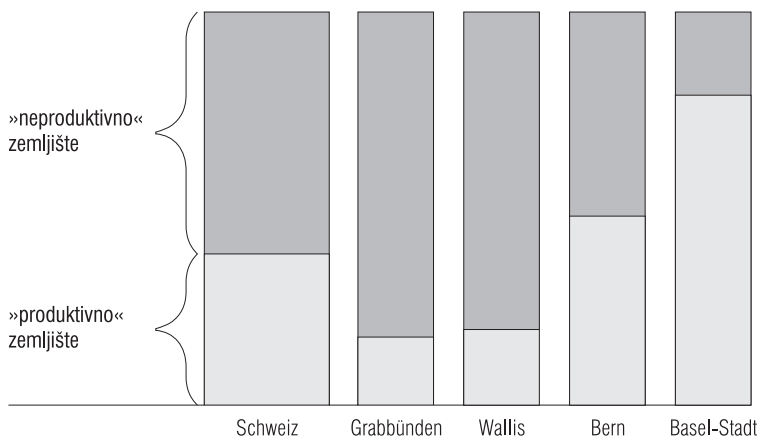
1.2. Aktualno značenje prirode za slobodno vrijeme i turizam

Danas se prirodi u slobodnom vremenu i turizmu pridaje veliko značenje, prije svega zbog njezine funkcije blagostanja i odmora. Priroda ima veliku vrijednost u kontekstu provođenja odmora. Priroda je uz to baza i kulisa za aktivnosti u slobodno vrijeme i u vrijeme godišnjeg odmora. U vodama se može kupati, plivati, roniti, daskati itd. Brežuljci i gore pružaju mogućnosti za pješaćenje, skijanje, planinarenje, vožnju brdskim biciklima, letenje paragliderima i zmajevima i još mnogo toga.

Proizvodna funkcija prirode u turizmu počiva na spomenutim atrakcijama. To se, između ostalog, vidi po tome što je u turizmu udio tzv. "neproduktivnog" zemljišta najveći. Dok "produktivno" zemljište u klasičnom smislu obuhvaća one površine koje se koriste za poljoprivredu, naselja, ceste itd., u "neproduktivno" se zemljište ubrajaju jezera, rijeke, visoke planine, alpski pašnjaci ili šume.

Sljedeća slika prikazuje odnos produktivnog i neproduktivnog zemljišta u pojedinim dijelovima Švicarske. Vidi se da je u regijama, poznatima po atraktivnosti za turiste, udio neproduktivnog zemljišta iznadprosječan. Ova činjenica objašnjava kolika je važnost prirodnog zemljišta za turizam. Neproduktivno je zemljište, turistički gledano, vrhunski produktivno.

Slika 1: Odnos produktivnog i neproduktivnog zemljišta u Švicarskoj i u odabranim kantonima

Izvor: Krippendorf, J.; Müller, H.R., 1986: *Alpe - blagoslov ili noćna mora. Za razvoj turizma u skladu s čovjekom i prirodom, Bern, 1986., str. 12.*

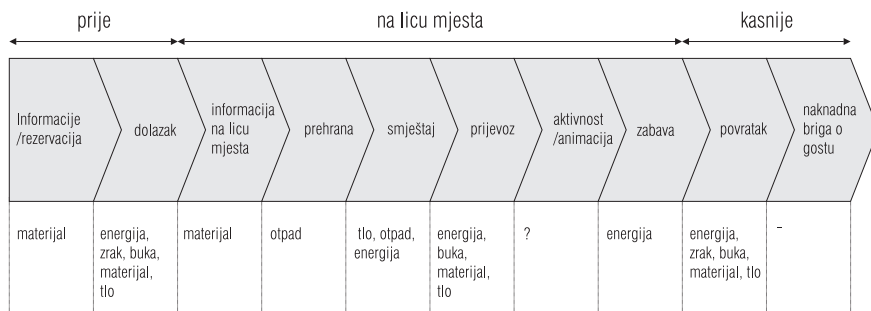
Provođenje anketa među gostima redovito potvrđuje veliku važnost prirode za turizam. Za 90% Švicaraca "raznolika i nedirnuta priroda" važna je ili vrlo važna, a time ima vrhunski prioritet (Müller i suradnici, 2001., str. 23.). Slične procjene proizlaze i iz anketa provedenih u drugim zemljama. Neoštećena priroda i lijepi krajolici postali su središnja sastavnica kvalitativno visoko pozicioniranog turizma. Tu se u bliskoj budućnosti ništa neće promijeniti. Sve prognoze ukazuju na to da turistička putovanja tendiraju k "zelenim" ciljevima, a budućnost pripada onim mjestima za odmor gdje je priroda netaknuta, a krajolici čisti.

Iz ovih je rezultata jasno da se u turizmu prodaje priroda, a to znači da se komercijaliziraju slobodna dobra poput krajolika, vode, zraka ili tišine. "Turizam često, po pretjerano visokim cijenama prodaje ono što prodavatelj besplatno dobiva jer je to našao već gotovo na licu mjesta: natprosječno velik broj sunčanih dana primjerice, impozantan brdski krajolik, lijepu, dugačku, bijelu pješčanu plažu", primijetio je Claus Menzel (1975.).

1.3. Onečišćenje prirode uslijed slobodnog vremena i turizma

U istraživanju sveučilišta Uno iz Tokia (2001.) navedeni su onečišćenje okoliša, sječa šuma i turizam kao glavne opasnosti, posebice za brdske regije. Taj je prikaz, doduše, vrlo pojednostavljen pa, ipak, treba ozbiljno shvatiti višeslojna onečišćenja okoliša koja mogu proizaći iz putovanja. Ona se mogu pojasniti pomoću lanca turističkih usluga.

Slika 2: Lanac usluga "doživljaj godišnjeg odmora"

Izvor: vlastiti prikaz

Kod davanja informacija i pri rezervaciji prije svega se troši materijal u obliku papira (prospekti). Za vrijeme putovanja u prvom su planu potrošnja energije, onečišćenje zraka, potrošnja materijala (održavanje prijevoznih sredstava) i zakrčene prometnice. Učinci stanovanja i konzumiranja hrane nalaze se u području trošenja zemljišta i energije, a također i otpad. Aktivnosti na licu mjesta mogu imati manju ili veću težinu, ovisno o vrsti.

Hahn (1989.) je slojevite posljedice turističkih aktivnosti podijelio u četiri kategorije:

- mehanički učinci: zbijanje, otvrdnjavanje gornjeg sloja i erozija tla kao i uništenje vegetacije,
- intenzivno korištenje površina: trošenje površina i promjena izgleda pejzaža
- unos štetnih tvari u zrak, zemlju i vodu: sagorijevanje pogonskih goriva, isparavanje otapala ili curenje kemijskih sredstava, otpad
- ometajući učinci: buka ili smrad

Jasno je vidljivo da sportske aktivnosti uzrokuju većinu onečišćenja okoliša. No, niti, naoko, bezazlene aktivnosti kao što je održavanje vlastitog vrta nisu uvijek bezopasne. Jedna studija pokazuje da se u brojnim obiteljskim vrtovima i okućnicama koristi previše umjetnog gnojiva, kemijskih sredstava za zaštitu bilja i herbicida (BFS, 1996a, str. 10.).

Kod ovih fino raščlanjenih promatranja moramo uvijek upozoravati da je udio turizma, ne samo u lokalnim, nego i globalnim ekološkim problemima, značajan, naročito zbog ogromne potrošnje energije potrebne za postizanje mobilnosti motivirane slobodnim vremenom i turizmom. U izvještaju "Svjetska situacija" World Watch Instituta (2000.) govori se o "dramatičnim naznakama rastućeg uništavanja okoliša". Ubrzalo se topljenje ledenog sloja na Antarktiku, raspadanje koraljnih grebe-

na i izumiranje vrsta. Ledena kapa koja prekriva Antarktiku prema ovom se izvještaju od 1950. stanjila za 42%. Tjeskobno zvuči pitanje, koliko će se još dugo turisti moći diviti moćnim ledenim santama Antarktiku.

1.4. Povratno djelovanje na slobodno vrijeme i turizam

Veliko značenje prirode za slobodno vrijeme i turizam daje povratnim efektima još veću težinu. Štetni učinak na okoliš naročito smanjuje vrijednost prirode kao atrakcije i mjesta za odmor. Razlika u atraktivnosti prirodnog okoliša u polazištu i odredištu turista se izgleda smanjuje: uslijed nagrđivanja okoliša neprimjerenom gradnjom, uslijed zagađenja bukom ili zbog onečišćenja voda, turističke destinacije počinju sličiti gradovima pa sve više i više poprimaju karakter aglomeracija.

Ekološki efekti povratnog djelovanja imaju ekonomske implikacije: smanjenje atraktivnosti uslijed štetnih učinaka na okoliš vodi k jeftinijim i manje unosnim oblicima turizma. Gubitak rentabilnosti pokušava se kompenzirati povećanjem prometa. Pojačava se karakter masovnosti. Nedostaje novca za prikladne mjere kojima bi se smanjio štetni učinak na okoliš. Izlazak iz ovog začaranog kruga iznimno je težak. U ovom se kontekstu često kaže da turizam uništava turizam.